مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳

Urban managment
No.75 Summer 2024

۷-۲۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۲/۱۵ تاریخ پذیرش نهایی : ۱۴۰۳/۰۵/۲۸

واکاوی عوامل معماری مؤثر بر بازتولید هویت در ورودی‌های شهری (مطالعه موردی دروازه قرآن شیراز)

سمیه جمالیان: گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
محمد پروا*: گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
طاهره نصر: گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

چکیده

ورودی‌های شهری به‌عنوان نخستین نقطه تماس مسافران با شهر، نقشی اساسی در شکل‌گیری هویت شهری دارند. کاهش هویت فضایی و معنایی ورودی‌های شهری درنتیجه رشد سریع شهرها و تغییرات کالبدی آن‌ها منجر به نادیده گرفتن اهمیت ورودی‌ها و کاهش کیفیت فضایی و هویتی شده است. درنتیجه، ورودی‌های بسیاری از شهرها از حداقل مؤلفه‌های هویت‌ساز برخوردار نیستند. هدف این پژوهش شناسایی عوامل کلیدی هویت‌ساز در معماری ورودی‌ها با تمرکز بر نمونه موردی دروازه قرآن شیراز است.

روش انجام پژوهش به‌صورت ترکیبی (کیفی و کمی) است. در بخش کیفی، مفاهیم و معیارهای مرتبط با هویت و ویژگی‌های ورودی‌های شهری تحلیل و با استفاده از نظرات متخصصان تدقیق شده است. در بخش کمی، داده‌های حاصل از پرسشنامه مورد تحلیل آماری قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که کیفیت معماری ورودی‌های شهری، به‌ویژه در زمینه فرم، مقیاس انسانی و ارتباط با بافت پیرامونی، تأثیر مستقیمی بر هویت فردی، اجتماعی و ملی مخاطبان دارد. همچنین، ورودی‌ها با ایجاد قلمروهای بصری، حرکتی و معنایی می‌توانند به عنوان نمادهای هویت‌ساز شهری عمل کنند. همچنین نتایج پژوهش بیانگر آن است که ورودی دروازه قرآن با حفظ ویژگی‌های هویتی خود، توانسته حس تعلق و آشنایی شهروندان و مسافران را تقویت کند. به‌ویژه، همجواری‌های ورودی با بافت شهری اطراف و نحوه استقرار آن در منظره شهری، نقش برجسته‌ای در ایجاد خاطرات جمعی و تقویت هویت شهری شیراز دارد.

واژگان کلیدی: هویت شهری، ورودی‌های شهری، معماری ورودی، دروازه قرآن شیراز.

* نویسنده مسؤول: uni.parva@yahoo.com

An In-depth Exploration of Architectural Factors Influencing Identity Reproduction in Urban Gateways: A Case Study of Quran Gate, Shiraz

Abstract

Urban gateways, as the first point of contact for travelers entering a city, play a fundamental role in shaping urban identity. The rapid growth of cities and the subsequent physical transformations have led to the erosion of spatial and symbolic identity in urban gateways, resulting in the diminishing importance and declining spatial and identity quality of these entrances. Consequently, many urban gateways lack essential identity-building elements. This research aims to identify key identity-forming architectural factors in urban gateways, with a particular focus on the Quran Gate in Shiraz as a case study.

The research employs a mixed-methods approach, combining both qualitative and quantitative analyses. In the qualitative section, concepts, and criteria related to identity and the characteristics of urban gateways are examined and refined through expert consultation. In the quantitative section, data collected through questionnaires are analyzed statistically. The findings reveal that the architectural quality of urban gateways—particularly in terms of form, human scale, and their relationship with the surrounding urban fabric—directly impacts the audience's individual, social, and national identity. Moreover, gateways, by creating visual, movement-based, and symbolic realms, can function as powerful identity-forming urban symbols. The results further indicate that by preserving its identity features, the Quran Gate has successfully fostered a sense of belonging and familiarity among residents and visitors. In particular, the gateway's integration with the surrounding urban context and its prominent position within the city's visual landscape have played a significant role in creating collective memories and reinforcing the urban identity of Shiraz.

Keywords: Urban Identity, Urban Gateways, Entrance Architecture, Quran Gate Shiraz.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

۱- بیان مسئله

ورودی شهرها به‌عنوان نخستین فضای شهری که مسافران با آن برخورد می‌کنند، نقش اساسی در شکل‌گیری اولین تصویر ذهنی از یک شهر دارند. این فضاها نه‌تنها در تعریف مرزهای شهری و انتقال از محیط بیرون به درون شهر اهمیت دارند، بلکه به عنوان نمادی از هویت شهری عمل می‌کنند. با این حال، در بسیاری از شهرهای معاصر، ورودی‌ها به فضاهای مسئله‌دار و فراموش‌شده‌ای تبدیل شده‌اند که از مشکلات و نابسامانی‌های متعددی رنج می‌برند. این معضلات منجر به از دست رفتن هویت ورودی‌های شهری و ناتوانی آن‌ها در ایجاد ارتباطی مؤثر و معنادار با مخاطبان شده‌اند.

مطالعات متعددی در زمینه ورودی شهرها و ویژگی‌های کیفی آن توسط محققانی مانند بحرینی (۱۳۸۶)، قریب (۱۳۸۲)، بهزادفر (۱۳۸۴)، گلکار (۱۳۸۷)، عباس زادگان (۱۳۹۱) و ثبوتی و سیما (۱۳۹۰) انجام شده است (جدول ۱)، بیشتر این پژوهش‌ها به مبانی نظری و تعیین شاخص‌های کلی محدود بوده‌اند و در حوزه‌های حرفه‌ای معماری، مطالعات تخصصی اندکی صورت گرفته است. جنبه نوآوری و جدید بودن این موضوع بررسی یک فضای شهری (ورودی شهر) به عنوان یک مفهوم بینابین و بررسی هویت در این فضا و بازآفرینی کارکرد ورودی‌های شهر به عنوان یک فضای فراموش شده است. به عبارتی تولید ادبیات نظری در حوزه فضای بینابینی در مقیاس شهری با رویکرد هویت یکی از مهم‌ترین دستاوردهای نظری این پژوهش است. همچنین استفاده از روش‌های آزمون ترکیبی نیز در این پژوهش جدید و نوآورانه خواهد بود.

پیشینه مطالعات نشان می‌دهد که ورودی‌های شهری از دیرباز به عنوان نمادها و عناصر هویت‌ساز شهر مورد توجه بوده‌اند. در معماری سنتی، ورودی‌ها با استفاده از اصولی مانند سلسله‌مراتب، محور و تقارن طراحی می‌شدند که نشان‌دهنده فرهنگ، آداب‌ورسوم و هویت اجتماعی جامعه بودند (سلطان‌زاده، ۱۳۷۲). همچنین، تحقیقات انجام‌شده در حوزه معماری و طراحی شهری نشان می‌دهند که ورودی‌ها باید از ویژگی‌هایی همچون خوانایی، پذیرندگی و تشخص برخوردار باشند تا بتوانند به‌طور مؤثری معرف هویت شهر باشند (پاکزاد، ۱۳۸۴؛ ۱۳۸۵). در ادبیات معماری، عناصری مانند دروازه‌ها، کریدورها و مکان‌ها به عنوان ابزارهایی برای ایجاد فضاهای معنادار و مؤثر شناخته می‌شوند (Edward, 1999). با این حال، رشد سریع شهرها و تغییرات کالبدی و کارکردی آن‌ها، باعث نادیده گرفتن این مفاهیم شده و بسیاری از ورودی‌ها را از ویژگی‌های هویت‌ساز خود محروم کرده است (ابلقی و پورجوهری، ۱۳۸۵؛ باقری و منصوری، ۱۳۹۶).

با وجود این، رشد سریع شهرها و تغییرات کالبدی و کارکردی آن‌ها منجر به نادیده گرفتن اهمیت ورودی‌ها و کاهش کیفیت فضایی و هویتی آن‌ها شده است. درنتیجه، ورودی‌های بسیاری از شهرها از حداقل مؤلفه‌های هویت‌ساز برخوردار نیستند و به فضاهایی بی‌هویت و بی‌نظم تبدیل شده‌اند (ابلقی و پورجوهری، ۱۳۸۵)؛ بنابراین، بررسی عوامل معماری و طراحی شهری که می‌توانند در احیای هویت ورودی‌ها نقش داشته باشند، ضروری به نظر می‌رسد. هدف اصلی این تحقیق، شناخت و تحلیل عوامل معماری مؤثر بر هویت ورودی‌های شهری است. این عوامل شامل ویژگی‌های کارکردی، کیفیت و منظر پیرامون ورودی هستند که می‌توانند بر تجربه بصری و احساسی مخاطبان تأثیرگذار باشند. از طریق بررسی این عوامل و چگونگی تأثیرگذاری آن‌ها بر ایجاد هویت در ورودی‌های شهری، می‌توان به راهکارهایی برای بهبود و احیای این فضاها دست یافت. پژوهش حاضر با استفاده از روش‌های کیفی و کمی به بررسی ورودی تاریخی دروازه قرآن شیراز پرداخته و عوامل معماری مؤثر بر هویت‌سازی ورودی‌ها را شناسایی کرده است.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

جدول ۱- پیشینه پژوهش

نویسندگان	عنوان	نتایج پژوهش
پاکزاد (۱۳۸۵)	مبانی نظری و فرایند طراحی شهری	در معماری با انجام عمل ورود و بـا حضـور در یـک فضا، خصوصیات کلی فضا، آداب‌ورسوم، حد خصوصی و عمومی بودن و سایر ویژگی‌های فضا کشف می‌شود. نتایج کتاب فوق‌الذکر می‌تواند نکات ارزشمندی را در اختیار این پژوهش قرار دهد.
پاکزاد (۱۳۸۴)	راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران	ضمن تعریف ورودی شهر و خصوصیات آن در گذشته و حال توقعات موردی از ورودی شهر را به ۳ دسته پذیرندگی، خوانایی و تشخص تقسیم می‌کند.
سلطان‌زاده (۱۳۷۲)	فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران	به‌طور خاص به انواع فضاهای ورودی، کارکرد ورودی‌ها به‌طور عام و نیز به اصول حاکم بر این‌گونه فضاها پرداخته است.
وایت (۱۹۹۹)	مسیر، پورتال، مکان: قدردانی از فضای عمومی در محیط‌های شهری	در شهر، بیشتر فضاهای خارجی معنادار، از مسیرها، دروازه‌ها و مکان‌ها تشکیل‌می‌شوند. واضح است که مسیرها و دروازه‌های خوب را می‌توان نوعی مکان نیز به حساب آورد. دروازه‌ها را از لحاظ ترکیب‌بندی می‌توان محل برخورد راه‌ها و مکان‌ها تعریف نمود.
چینگ (۱۳۷۰)	معماری، فرم، فضا و نظم	الگوهای ارتباطی فضائی شهر بـا طبیعـت را مورد بررسی قرار می‌دهد.
ماســـتیانی و همکـــاران (۱۳۹۷)	بررسی تطبیقی الزامات ساماندهی کالبدی- فضایی مبادی ورودی شهرها از دیدگاه گروه استفاده‌کننده با مدل مکان پایدار (جنوب شرق تهران)	توقعات و نیازهای استفاده‌کنندگان با مؤلفه‌های تئوری مکان پایدار همخوانی لازم را دارند.
براتـــی و نجفـــی تروجنـــی (۱۳۹۵)	ارزیابی نماد ورودی شهرها بر مبنای مؤلفه‌های کالبدی طراحی (ورودی شرقی قزوین)	زیبایی، خوانایی اثر و معرفی شهر، سه معیار اصلی طراحی نماد ورودی یک شهر است.
باقری و منصوری (۱۳۹۷)	ورودی شهر به‌مثابه عنصری جهت ایجاد هویت مستقل برای منظر شهری	ورودی، دریچه‌ای برای ادراک منظر شهر است و عنصری جهت ایجاد هویت مستقل برای منظر شهری. ادراک ورودی نیاز به توجه به بعد معنـایی حضور در کنار بعد فیزیکی دارد.
ترابی و سیما (۱۳۹۳)	طراحی ورودی شهر با رویکرد هویت‌بخشی به فضای شهری (نمونه ورودی شرقی شهر زنجان)	فضای ورودی شهر نیازمند ایجاد سلسله‌مراتب در مسیر حرکتی جریان ورود به شهر می‌باشد تا از یک مرتبگی ورود به شهر و مواجه ناگهانی دو عرصه با هم جلوگیری شود.
قدمی و همکاران (۱۳۹۰)	بررسی کیفیت کالبدی و کارکردی مبادی ورودی شهری (نمونه: بابلسر)	کیفیت کالبدی و کارکردی محدوده موردمطالعه براسـاس شاخص‌های تحقیق در سطح نازلی است و در صورت بی‌توجهی به سیما و هویت شهر آسیب خواهد رساند.
زکی زاده (۱۳۹۴)	ساماندهی ورودی شهر با رویکرد برنامه‌ریزی شهری (ورودی اصلی شهر کرج)	مهم‌ترین شاخص‌های مؤثر در طراحی ورودی شهر کرج عبارتند از سرزندگی، پذیرندگی، خوانایی و تشخص.
کیم لی (۲۰۱۵)	طرح بهبود ورودی‌ها در شهر فرانکلین ویرجینیا	پیشنهاد کرده است که امکانات رفاهی و پوشش گیاهی از مجاورت دروازه‌های ورود به شهر تا مرکز شهر ایجاد گردد.
پیتر پول ون لوون (۱۹۹۸)	طراحی بین سازمانی؛ رویکردی جدید به تیم طراحی در معماری و شهرسازی	نتایج این رساله نشان می‌دهد که معماران بیشتر به مقوله توده اهمیت می‌دهند و ایجاد فضاهای عمومی شهری را بر اساس تولید توده‌ها دنبال می‌کنند
چین هوانگ چون (Chon, 2004)	پاسخ‌های زیباشناختی به کرویدورهای پیوسته شهری	این مطالعه تأکید اصلی خود را بر مفهوم دلپسند بودن محیط قرار داده است. این مفهوم به دنبال کارهای پرفسور لینچ در تصور ذهنی از شهر یا سیمای شهر، در ادبیات تخصصی مربوطه مطرح شده است. نویسنده در این مطالعه به دنبال سنجش این مفهوم در دو سبز راه شهری در شهر تگزاس بوده است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

۲- ادبیات نظری

در زمینه ورود به شهر، نظریات متعددی ارائه شده‌اند که از دیدگاه‌های مختلف به این موضوع پرداخته‌اند. شولتز برای مفهوم مکان‌گزینی سه عنصر کلیدی شامل مسیر، محدوده مقصد و آستانه تعریف کرده است که آستانه به‌عنوان عنصر رابط عمل می‌کند و حس ورود تدریجی به فضا را ایجاد می‌کند. ویلیام وایت (۱۹۹۹) نیز بیان می‌کند که فضاهای معنادار در شهرها از مسیرها، دروازه‌ها و مکان‌ها تشکیل می‌شوند؛ این اجزا به ایجاد پیوند میان بخش‌های مختلف شهر کمک می‌کنند و دروازه‌ها به‌عنوان نقاط ورود به مکان‌ها و نقاط عطف در فرآیند ورود و خروج عمل می‌کنند. چینگ (۱۳۷۰) به الگوهای تداخل شهر با طبیعت پرداخته و چندین حالت از ارتباط فضایی شهر با طبیعت را معرفی کرده است. او بیان می‌کند که فضای میانی می‌تواند به‌صورت فضایی مستقل عمل کرده و فضاهای اصلی را به یکدیگر مرتبط کند. قریب (۱۳۸۲) به عوامل مؤثر در طراحی فضاهای ورودی به شهر مانند محصوریت فضایی، لبه‌ی فضا، تسلسل فضایی و سرعت حرکت اشاره می‌کند که نقش مهمی در ایجاد تنوع و تقویت حس مکان ایفا می‌کنند. درنهایت، مکان‌یابی دقیق دروازه‌های ورودی به‌ویژه دروازه‌های اصلی می‌تواند به ایجاد کیفیت زیباشناسانه و افزایش خوانایی و غنای بصری در منظر شهری کمک کند. ویلیام وایت بر این باور است که دروازه نقطه عطف در فرآیند ورود و خروج میان دو مکان درونی و بیرونی است (وایت، ۱۹۹۹).

دروازه‌های ورودی شهرها با ایجاد تأکیدات ادراکی-بصری، حس ورود به محیط جدید را القا می‌کنند. در واقع، دروازه ورودی شهر به عنوان یک عنصر بصری در مسیر ورود به شهر یا فضای شهری در نظر گرفته می‌شود که علاوه بر ارزش‌های معماری و زیباشناختی، نقش نشانه‌ای دارد. مکان‌یابی دقیق این عنصر که باید در محور دید ناظرین قرار گیرد، نقش دعوت‌کنندگی و جهت‌دهی به افراد را ایفا کرده و به افزایش خوانایی و غنای بصری کمک می‌کند؛ بنابراین سه حوزه کارکرد، کیفیت و بافت اطراف ورودی بر درک بصری ورودی شهری تأثیر می‌گذارد.

۲-۱- کارکرد ورودی

دروازه‌های ورودی شش نقش کارکردی شامل ارتباطی، دفاعی و امنیتی، اقتصادی، اجتماعی، یادمانی و بصری دارند. در شهرهای معاصر، کارکرد کالبدی دروازه‌های قدیمی از بین رفته و تنها جنبه‌های یادمانی و بصری باقی مانده‌اند که در این حالت، دروازه‌ها به عنوان عناصر نمادین در ساختار شهر مطرح می‌شوند (Smith, 1977) اصلی‌ترین کارکرد دروازه ایجاد حس ورود به شهر است که نقش مهمی در ایجاد کریدور بصری و ادراکی بین داخل و خارج شهر دارد (ترابی و سیما، ۱۳۹۳؛ خادمی، ۱۳۸۸). همچنین، دروازه‌ها بخشی از عناصر کالبدی هستند که به تقویت هویت و کیفیت نمادین شهر کمک می‌کنند و یکی از عوامل مؤثر در قضاوت تازه‌واردان درباره شهر به شمار می‌آیند (شعله، ۱۳۸۵؛ Dixon et al., 2007). هر دروازه شهری باید با طراحی مختصات و ویژگی‌های خاص خود متمایز شود (قوام‌پور، ۱۳۸۴).

۲-۲- کیفیت فضای شهری

کیفیت یک شیء به مجموعه‌ای از خصوصیات آن اشاره دارد که به ما امکان می‌دهد برتری یا شباهت آن را با سایر اشیاء مقایسه کنیم (Billing, 1993). این کیفیت‌ها به صورت عینی وجود دارند و از تأثیر آن‌ها بر حس‌های ما شکل می‌گیرند (Pakzad, 2006). در معماری، کیفیت در چهار حوزه جستجو می‌شود: کیفیت کالبدی که به ساختار بنا و شاخص‌های مادی آن می‌پردازد (Rossi, 1982)، کیفیت محیطی که شامل جنبه‌های فیزیکی، شیمیایی، اکولوژیکی و روان‌شناختی محیط می‌شود (راپاپورت، ۱۳۹۱)، کیفیت فضایی که بر تجربه و ادراک انسان از فضا تأکید دارد (زوی، ۱۳۸۸) و کیفیت معنایی که به خلق مکان‌های معنادار برای زندگی انسان اشاره دارد (ریخته‌گران، ۱۳۷۸؛ نوربرگ شولتز، ۱۳۸۲).

نظریه‌پردازانی چون لنگ شاخص‌های کلیدی مانند کاربری مختلط، تنوع فعالیت‌ها، ایمنی، سرزندگی و مقیاس انسانی را برای ارزیابی فضاهای شهری معرفی می‌کنند. این شاخص‌ها به ارتقاء کیفیت‌های معمارانه و شناخت بهتر نیازهای فضاهای ورودی کمک می‌کنند. کیفیت فضای شهری به سه دسته کیفیت ساختاری و عملکردی، محیطی و فضایی و بینام تقسیم می‌شود که به ترتیب به کارایی و فرم بنا، تعامل انسان با محیط و سازگاری محیط برای رفتار انسان اشاره دارند (Voort and Wegen, 2007؛ سامه، ۱۳۹۲).

در ورودی شهرها نیز می‌توان این سه مؤلفه را به ترتیب عملکردی، زیباشناختی و زیست‌محیطی بررسی کرد. مؤلفه عملکردی شامل نظام کاربری و حرکت، مؤلفه زیباشناختی شامل فرم کالبدی و سازمان ادراکی و بصری و مؤلفه زیست‌محیطی شامل کیفیت‌های مرتبط با محیط‌زیست است.

۲-۳- بافتار ورودی

منظر یکی از مؤلفه‌های اصلی در تشخیص هویت، حیات و پایداری محیط است و به‌عنوان واسطه‌ای میان محیط و استفاده‌کنندگان عمل می‌کند (بزی و همکاران، ۱۳۹۲).

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

منظر شهری نقشی مهم در شکل‌گیری خاطرات جمعی و ادراک ذهنی افراد دارد (گوهری و همکاران، ۱۳۹۵). فعالیت‌های انسانی تأثیر زیادی بر شکل‌دهی منظرهای شهری دارند و مکان‌های زندگی شامل عناصر مختلف طبیعی و انسان‌ساخت مانند ساختمان‌ها و فضاهای سبز است (Hilal et al., 2018). بهبود کیفیت محیط زندگی اهمیت دارد، زیرا بر کیفیت زندگی تأثیر مستقیم گذاشته و اثرات عاطفی و عقلانی خاصی دارد (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۳). زیبایی‌شناسی به‌عنوان یکی از گرایش‌های طبیعی انسان‌ها، بخشی از منافع اجتماعی و اقتصادی اکوسیستم‌ها محسوب می‌شود و بر کیفیت زندگی و رفاه عمومی انسان‌ها تأثیر دارد (Zhou et al., ؛Hui et al., 2019 ؛Joye, 2007 2018) بهبود کیفیت زیبایی‌شناختی منظر می‌تواند سلامت انسان را ارتقاء دهد و شهروندان نیز این زیبایی را ارج می‌نهند .(Hermes et al., 2018)

ورودی‌های شهری، با قرارگیری در لبه‌های شهر، پتانسیلِ بالایی برای ارتباط با طبیعت دارند. ورود به شهر معمولاً از طریق سلسله‌مراتبی از مناظر طبیعی به مناظر شهری انجام می‌شود و عدم توجه به عناصر طبیعی در این عرصه‌ها می‌تواند به قطع ارتباط شهر با طبیعت منجر شود و مشکلات زیست‌محیطی و تخریب زیرساخت‌ها را به همراه داشته باشد. در شهرهای قدیمی، عوامل طبیعی مانند توپوگرافی و ویژگی‌های زمین در تعیین محل ورودی‌ها نقش داشتند، مانند دروازه قرآن شیراز (باقری و منصوری، ۱۳۹۶). ورودی‌های شهری فضایی برای هم‌نشینی منظر طبیعی و محیط انسان‌ساخت فراهم می‌کنند که به ارتباط میان مراجعین و محیط کمک می‌کند و به‌عنوان پلی واسط میان گذشته و آینده عمل می‌کند.

۲-۴- هویت

هویت به معنای شخصیت و حقیقت هر شیء، فرد یا شهری است که شامل صفات و ویژگی‌های اساسی آن می‌شود (پوراحمد و شماعی، ۱۳۹۰). این مفهوم در فرهنگ‌های مختلف به‌عنوان خداوند، هستی و آنچه فرد را شناسایی می‌کند، آمده است. گیدنز (۱۳۸۹) بیان می‌کند که هویت به درک افراد از خودشان و آنچه برایشان معنادار است، اشاره دارد. هویت می‌تواند به صورت فردی، اجتماعی، یا حتی شیء تعریف شود و بر اساس تجربیات شخصی و اجتماعی شکل بگیرد (نقره‌کار، ۱۳۸۱). بهزادفر (۱۳۸۷) نیز تأکید می‌کند که هویت یک فرد باید به‌طور مداوم و روزمره توسط خود فرد ساخته و حفظ شود.

در تفکر سنتی، هویت به ذات مطلق هر شیء اشاره دارد و شامل ظاهر و باطن آن است (نصر و ماجدی، ۱۳۹۲). هویت هر فضا به شدت و ضعف‌های مختلف وابسته است و ترکیبی از هویت‌های عملکردی، کالبدی، محیطی، فرهنگی و معنایی را در برمی‌گیرد. این ویژگی‌ها، امکان تمایز فضای شهری ایرانی از سایر تمدن‌ها را فراهم می‌کنند. هر مکان منبعی برای هویت است و به گروه‌های حاضر در آن معنا می‌بخشد (ربانی، ۱۳۸۱). در طراحی شهری، هویت از مفاهیم مهم محسوب می‌شود و به ایجاد تصاویری در ذهن مردم کمک می‌کنند (فیالکوف، ۱۳۸۳).

عوامل طبیعی، اجتماعی و فرهنگی در شکل‌دهی به هویت شهرها نقش دارند و تأثیرات گوناگونی بر حیات جمعی شهروندان می‌گذارند. هویت مکانی بخشی از هویت فردی انسان است و بر اساس شناخت عمومی او از محیط کالبدی زندگی‌اش شکل می‌گیرد (Proshansky, 1978). کالن و لینچ به ترتیب به تحلیل منظر عینی و ذهنی در شهر پرداخته‌اند (کالن، ۱۳۷۷؛Lynch, 1960). کارل کروف نیز ریخت‌شناسی شهر را به‌عنوان عامل تشخیص و تشخص شهرها معرفی می‌کند (کربلایی نوری، ۱۳۸۵). واگنر و کریستوفر الکساندر بیان می‌کنند که زمان، مکان و رویدادها نقش مهمی در شکل‌گیری هویت مکان‌ها دارند (قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۵؛ الکساندر، ۱۳۸۶).

۳- مدل مفهومی پژوهش

یکی از مؤلفه‌های مهم در کیفیت ورودی شهری، حفظ و تقویت دیدها به مناظر و نقاط شاخص طبیعی یا مصنوعی است. این دیدگاه‌ها به افراد حس ورود به یک مکان خاص و منحصربه‌فرد را القا می‌کنند و به ایجاد یک طرح‌واره ذهنی مثبت از شهر کمک می‌کنند. طرح‌واره ذهنی، تصویری است که افراد از یک مکان در ذهن خود ایجاد می‌کنند و شامل عناصری مانند درک صحنه، خاطرات آشنا و هویت مکانی است. لینچ معتقد است که تصویر ذهنی شهر، برداشت شهروندان از محیط اطراف خود است که لزوماً با واقعیت منطبق نیست. مطالعات نشان می‌دهند که افراد بر اساس این تصویر ذهنی از محیط خود رفتار می‌کنند، نه بر اساس واقعیت‌های موجود (پاکزاد، ۱۳۸۶). هر فرد تصویر ذهنی منحصربه‌فردی از شهر دارد، اما این تصاویر دارای اشتراکاتی هستند که ترکیب آن‌ها تصویر ذهنی کلی شهر را شکل می‌دهد. لینچ بیان می‌کند که هر محیط شهری مجموعه‌ای از تصاویر مرتبط را در خود دارد که به تعریف تصویر ذهنی محیط کمک می‌کند (لینچ، ۱۳۹۲). این تصاویر ذهنی درنهایت نقشه‌های ذهنی را تشکیل می‌دهند و بر اساس تعامل دوسویه بین مشاهده‌کننده و محیط ایجاد می‌شوند. تصاویر مشترک میان گروهی از شهروندان به‌عنوان «تصویر ذهنی عمومی» شناخته می‌شوند (Lynch, 1960). این تصاویر ذهنی بر پایه تأثیرات حسی، تجربیات شخصی و عواملی چون ارزش‌ها، ایده‌آل‌ها و چارچوب

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

فرهنگی شکل می‌گیرند (حبیب، ۱۳۸۵).

وقتی ورودی‌های شهری به‌گونه‌ای طراحی می‌شوند که این طرح‌واره ذهنی را تقویت کنند، به تجربه‌ای خاطره‌انگیز برای بازدیدکنندگان منجر می‌شوند. زمانی که ابعاد معماری شامل کیفیت، کارکرد و بافتار هماهنگ عمل کنند، موجب تقویت خوانایی و تشخص بناها می‌شود. خوانایی نه‌تنها باعث می‌شود که افراد به راحتی فضا را درک کنند، بلکه این درک آسان و شهودی به تقویت ارتباط افراد با محیط شهری کمک می‌کند. وقتی محیط شهری به شکلی طراحی شود که ارزیابی و درک آن برای افراد راحت و آشنا باشد، احساس آشنایی و ارتباط قوی‌تری با آن محیط در افراد شکل می‌گیرد.

این احساس آشنایی به‌نوبه خود باعث ایجاد خاطرات مشترک در بین افراد جامعه می‌شود، خاطراتی که نه‌تنها به افراد حس تعلق به شهر می‌دهد، بلکه حس غرور ملی و ارتباط با فرهنگ و هویت ایرانی را تقویت می‌کند. هویت شهری از طریق این ترکیب هماهنگ از کیفیت، کارکرد و بافتار معماری شکل می‌گیرد که هم‌زمان حس تعلق به مکان و غرور از فرهنگ و تاریخ مشترک را در افراد ایجاد می‌کند. این فرآیند باعث می‌شود که شهر نه‌تنها به عنوان یک فضای فیزیکی بلکه به عنوان یک نماد فرهنگی و هویتی در ذهن افراد باقی بماند و به این ترتیب، هویت شهری شکل می‌گیرد و تقویت می‌شود. در تصویر ۱ مدل مفهومی پژوهش با فرض ارتباط عوامل معماری و هویت شهری از طریق طرح‌واره ذهنی نشان داده شده است.

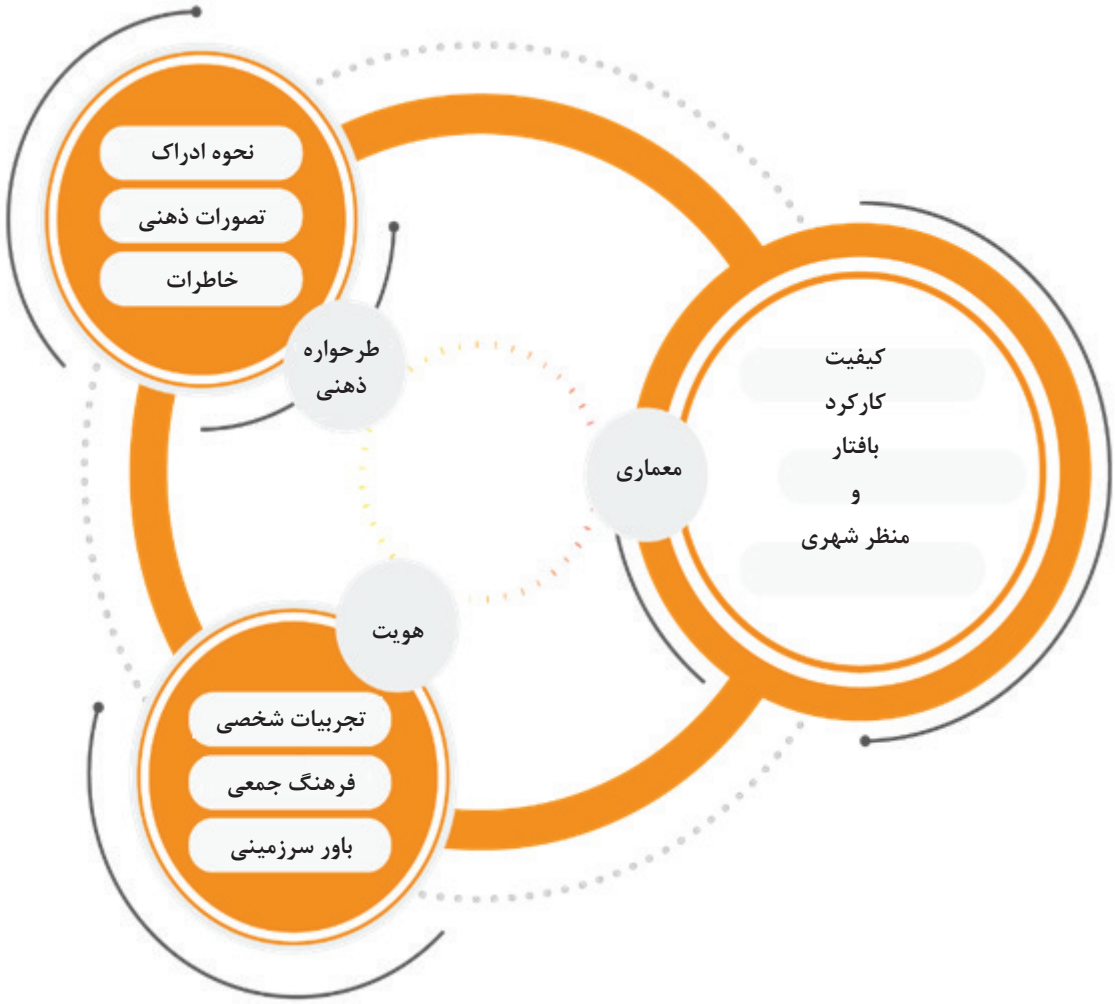

تصویر ۱- مدل مفهومی پژوهش

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

۴- روش پژوهش

این پژوهش با هدف شناخت عوامل هویت‌ساز در معماری ورودی شهرها و بازیابی هویت و کارکرد ورودی شهرها نگارش شده است. هدف این پژوهش کاربردی و روش انجام آن به صورت تجربی و نوع راهبرد پژوهش پیمایشی است.

تحقیق حاضر، پژوهشی ترکیبی و از نوع اتصال داده‌های کمّی و کیفی است. در روش کیفی با مطالعه مفاهیم اولیه‌ی پژوهش در اسناد علمی و براساس تحلیل مطالب موجود در زمینه هویت و ورودی شهرها، معیارهای معماری و کارکرد ورودی‌های شهر استخراج شده که با نظر متخصصین تدقیق شده و پایه‌ای برای نگارش پرسشنامه است. در روش کمی پرسشنامه‌ی سنجش هویت و کارکرد ورودی، نمونه دروازه قرآن شیراز تحلیل آماری شده است. با تحلیل داده‌ها و استنباط آن عوامل هویت‌ساز در معماری و کارکرد ورودی شهرها معرفی خواهند شد. مراحل انجام این پژوهش در (تصویر ۲) نشان داده شده است.

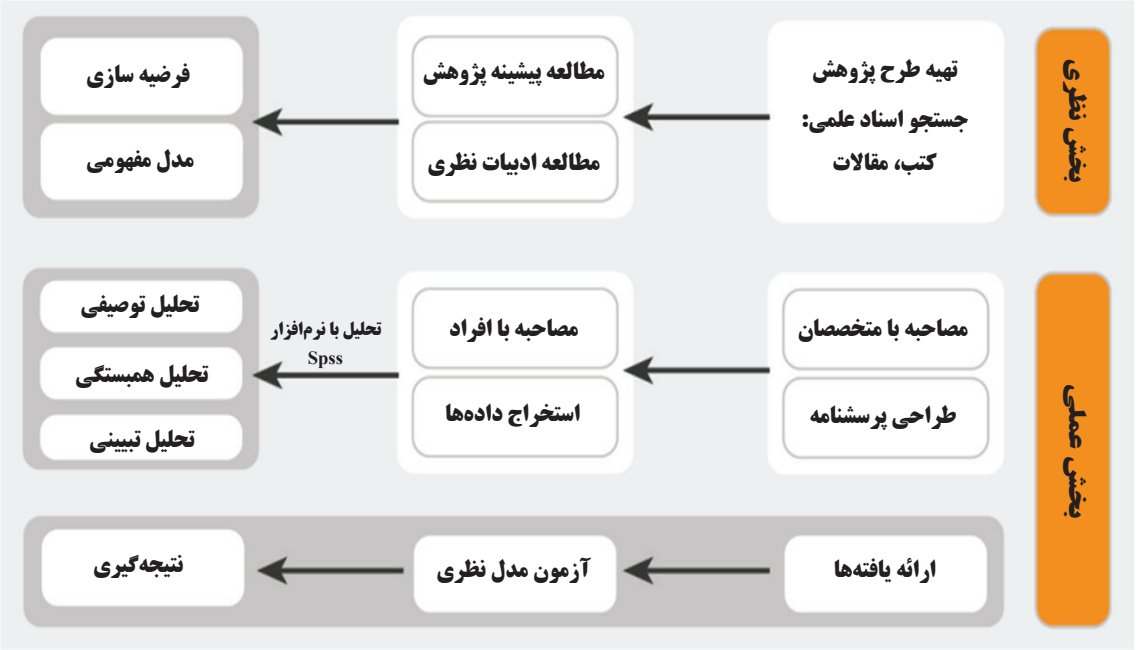

تصویر ۲- روش پژوهش

۵- تعریف عملیاتی متغیرهای پژوهش

۵-۱- متغیرهای حوزه معماری

کیفیت: ویژگی‌هایی است که به‌صورت عینی احساس و در فرآیند ادراک تأثیر دارد. در واقع کیفیت فضاهای شهری و ورودی شهرها از طریق نشان دادن خصوصیات کالبدی فرم و شکل، مقیاس، طراحی اجزا و نوع ساختار و سازه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

کارکرد: امروزه کارکرد دروازه ورودی شهر در جنبه یادمانی و بصری خلاصه می‌گردد و به همین علت یک عنصر نمادین با کیفیت زیباشناسانه است که علاوه بر ایجاد فضای مکث به لحاظ عملکردی و ایجاد حس محصوریت از نظر بصری در منظر شهری عنصری است که ارتباط درون و بیرون شهر را میسر می‌کند.

بافتار: نحوه استقرار، همجواری‌ها و شکل قرارگیری توده در زمینه با توجه به همجواری‌ها و ویژگی‌های محیط الگوهای مختلفی را منجر می‌شود. این الگو و ساختار توسط عواملی مانند تاریخ، فرهنگ، محیط طبیعی و تصمیم‌گیری‌های انسانی تعیین می‌شود و در نوع درک بصری بازدیدکنندگان شهر نقش مهمی ایفا می‌کند.

۵-۲- متغیر طرح‌واره ذهنی

طرح‌واره ذهنی، الگوها، باورها، انتظارات و فرضیاتی است که در ذهن فرد شکل می‌گیرد و تأثیر بسیاری در رویه‌های عقلانی، همانند درک محیط، تصمیم‌گیری و رفتارهای فرد دارد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

۳-۵- متغیر هویت

هویت به مجموعه از ویژگی‌ها، حالات، اعتقادات و ارزش‌ها گفته می‌شود که یک فرد، یک گروه یا یک جامعه را از دیگران متمایز می‌کند و نقش مهمی در شناخت هویت فردی و جمعی و ملی دارد.

هویت فردی از تجربیات و درک شخصی از محیط کالبدی شکل می‌گیرد، هویت اجتماعی از تجربیات و فرهنگ‌های جمعی در محیط‌های شهری و عمومی برمی‌خیزد و هویت ملی از ویژگی‌های مشترک و تاریخی فضاها و نمادهای شهری که به‌صورت ملی و فرهنگی در جامعه تعریف شده‌اند، شکل می‌گیرد. این سه بعد هویت به هم مرتبط و مکمل یکدیگرند و در شکل‌دهی به درک و هویت کلی افراد و جامعه نقش کلیدی دارند.

با توجه به مطالعات صورت گرفته با فرض اینکه کیفیت، کارکرد و بافتار به عنوان حوزه‌های معماری متغیر مستقل تحقیق هستند و بر یکدیگر نیز اثرگذار هستند؛ به وسیله تأثیر روی طرحواره ذهنی به عنوان متغیر واسطه بر ارتقا هویت ورودی (متغیر وابسته) نقش دارند.شاخص‌های پژوهش از مطالعات نظری استخراج شده است و مورد تأیید متخصصان حوزه معماری و شهرسازی قرار گرفته است و در جدول ۲ معرفی شده است.

جدول ۲- ابعاد متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش	ابعاد متغیرها	سنجه‌های عملیاتی
کیفیت ورودی	فرم	الگو فرمی، ریتم، تناسبات ابعادی، ارجاع کانسپتی، خط آسمان، شفافیت
	مقیاس	مقیاس انسانی، سبک معماری، قدمت و اصالت
	اجزا	هماهنگی با جزییات، بافت، مصالح، تزیینات، رنگ، یکپارچگی، نورپردازی
	سازه	ایستایی، دوام و پایداری
کارکرد ورودی	بصری	نفوذپذیری بصری، وضوح، طبیعی بودن، خوانایی، رؤیت پذیری، جذابیت بصری
	حرکتی	نظام حرکتی، سلسله‌مراتب
	ارتباطی	نفوذپذیری دسترسی، انعطاف‌پذیری، بیان ارتباطی، پیوستگی، بهینه‌گی
	معنایی	خاطره‌انگیزی، حس حضور، قلمروپایی، همه‌شمولی
بافتار	نحوه استقرار	نحوه قرارگیری در بستر
	ارتباط همجواری‌ها	همجواری‌های طبیعی، همجواری‌های مصنوعی، هماهنگی با بافت
	شکل و زمینه	اقلیم، نوع بستر، توپوگرافی، پوشش گیاهی
طرحواره ذهنی	لایه‌بندی ادراکی	وحدت در کثرت، لایه‌های ادراکی
	تصور ذهنی	درک صحنه، درک سکانس، درک ساکاد
	بازشناسی ذهنی	خاطرات آشنا، یادآوری آسان، ذهن سپاری آسان
هویت	هویت فردی	حس تعلق، حس آشنایی، مکان دوستی
	هویت اجتماعی	حضور در شیراز، حس شیرازی بودن
	هویت ملی و سرزمینی	حس غرور، هویت ایرانی، حس ایرانی بودن

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

۶- نمونه موردی

دروازه قرآن یکی از نمادهای تاریخی و فرهنگی شیراز است که در دوران عضدالدوله دیلمی ساخته و توسط حاکمان مختلف، از جمله کریم‌خان زند، بازسازی شده است (تصویر ۳). این دروازه به دلیل قرآنی که بر بالای آن قرار داده شده بود، "دروازه قرآن" نام گرفت تا مسافران با عبور از زیر آن به سلامت برسند. موقعیت استراتژیک این دروازه در تنگه الله‌اکبر، میان کوه چهل مقام و کوه باباکوهی، به عنوان ورودی مهم شهر و نزدیک به اماکن تاریخی نظیر مقبره خواجوی کرمانی و باغ جهان‌نما، اهمیت آن را بیشتر می‌کند.

در گذشته، ورودی‌های شهرها به شکلی طبیعی و همراه با مناظر باغات و مزارع بودند که حس ورود تدریجی به شهر را ایجاد می‌کردند. دروازه قرآن با موقعیت خاص خود نمونه‌ای بارز از این نوع ورودی‌هاست که ارتباطی طبیعی میان محیط و ساختارهای انسانی برقرار می‌کرد. به علت این که دروازه قرآن به‌عنوان مرزی بین بستر طبیعی و فضای شهری شیراز نقش مهمی در ذهنیت مسافران و شهروندان بازی کرده است، امروزه به عنوان یکی از مقاصد گردشگری اصلی شهر مورد بازدید قرار می‌گیرد. این دروازه به دلیل مکان‌یابی ویژه در تنگه الله‌اکبر و نزدیک به مقبره‌هایی همچون خواجوی کرمانی و حافظ، می‌تواند نقش زیادی در هویت‌سازی شهری ایفا کند؛ بنابراین به عنوان نمونه مورد بررسی پژوهش با هدف تحلیل ارتباط عوامل معماری بر هویت‌مندی انتخاب شده است.

تصویر ۳- تغییرات دروازه قرآن در دوره‌های مختلف

۷- تحلیل یافته‌ها

۷-۱- تحلیل توصیفی

توزیع و انجام پرسشنامه بین ساکنان شیراز در محدوده سنی متفاوت ۱۹-۵۵ سال با تجربه بازدید از دروازه قرآن نشان می‌دهد که ۶۹ درصد آن‌ها زن و ۳۱ درصد مرد هستند و بیشترین جمعیت مربوط به رنج ۲۰ -۲۱ سال است؛ بنابراین اکثر پاسخ‌دهندگان از گروه جوانان هستند که اکثراً در حوزه هنر و معماری فعالیت می‌کنند، این موضوع نشان می‌دهد که اکثر پاسخ‌دهندگان شناخت جامعی نسبت به سؤالات دارند.

۷-۲- تحلیل همبستگی

مطابق تصویر ۴ ضرایب همبستگی شاخص‌های کارکرد با کیفیت بیش‌تر از ۰,۷ است، بنابراین شاخص‌های کیفیت و کارکرد ورودی شهری رابطه مستقیم و قوی با یکدیگر دارند. این موضوع به این معنا است که هرچقدر ورودی کیفیت بالاتری از نظر فرم، مقیاس، اجزا و سازه داشته باشد، کارکرد بصری، حرکتی، ارتباطی و معنایی ورودی بهتر است و برعکس؛ به عبارت دیگر کیفیت بالای طراحی ورودی منجر به کارکرد بهتر آن می‌گردد. در بین شاخص‌های کیفیت و کارکرد، کیفیت فرمی و کارکرد ارتباطی رابطه قوی دارند. هرچقدر فرم ورودی منظم‌تر و دارای تناسبات با خط آسمان متناسب با ورودی شهر و دارای مفاهیم باشد، با شهر ارتباط بهتری دارد و دارای بیان ارتباطی است. از طرفی کیفیت سازه ورودی تأثیر مستقیم اما ضعیف‌تری نسبت به سایر شاخص‌های کیفیت بر شاخص‌های کارکرد دارد.

در بین شاخص‌های بافتار، همجواری تأثیر قوی‌تری بر کارکرد بصری و کیفیت فرمی دارد. دلیل این موضوع این است که همجواری‌های اطراف ورودی و میزان شاخص بودن آن‌ها منظره‌ای متناسب با ورودی را شکل می‌دهد و بر فرم و خط آسمان ورودی و خوانایی ورودی اثر مستقیم می‌گذارد. همچنین همجواری‌های ورودی امکان دید مناسب به منظره اطراف را فراهم می‌کنند. در بین شاخص‌های بافتار، نحوه استقرار ارتباط ضعیفی با سایر

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

شاخص‌ها دارد اما بر کارکرد حرکتی تأثیر زیادی می‌گذارد بنابراین نحوه استقرار یکی از عواملی است که بر نحوه حرکت پیاده و سواره و سلسله‌مراتب دسترسی به ورودی تأثیر می‌گذارد.

شاخص‌های معماری مستقیم بر شاخص‌های طرحواره ذهنی مؤثر هستند اما نکته حائز اهمیت این است که ویژگی‌های منظر ورودی مانند نحوه استقرار بر به یاد آوردن ورودی یا بازشناسی آن تأثیر کمی دارند و مقیاس و فرم ورودی، شاخص‌هایی هستند که بر یادآوری و ثبت خاطره ورودی در ذهن تأثیر بیش‌تری می‌گذارند.

شاخص‌های معماری و طرحواره ذهنی نیز بر ابعاد مختلف هویت ورودی تأثیر مستقیم می‌گذارند به خصوص میزان پیوستگی ورودی با شهر و بیان ارتباطی آن به عنوان یک ورودی مهم بر میزان ملی بودن آن تأثیرگذار است؛ اما نحوه حرکت عابران و سواره‌ها و سلسله‌مراتب نزدیک شدن، رسیدن و دور شدن به ورودی تأثیر کمی بر هویت اجتماعی ورودی دارد.

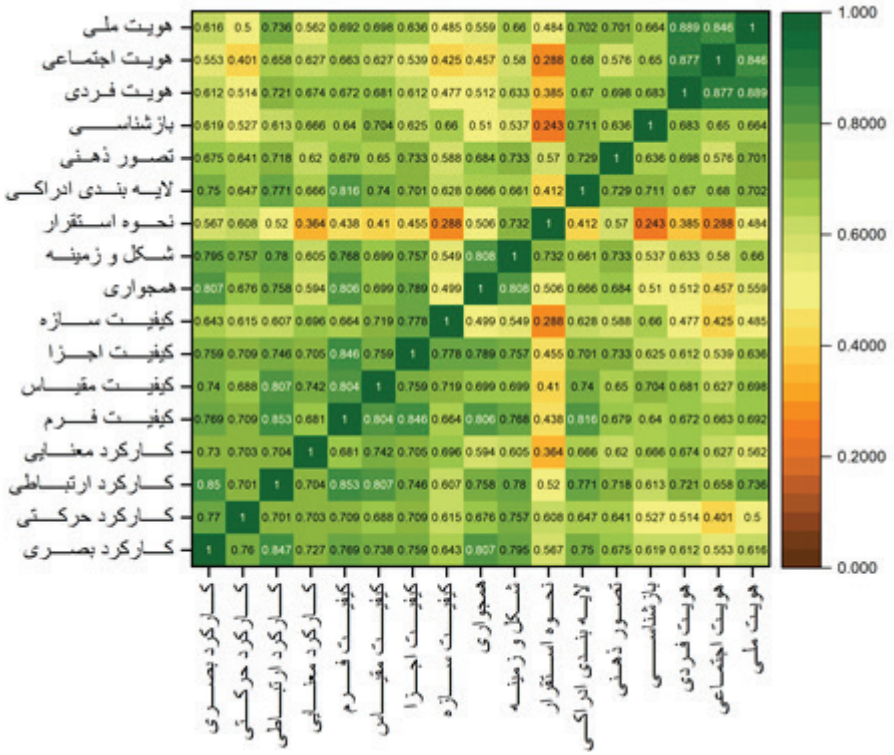

تصویر ۴- همبستگی شاخص‌های معماری، طرحواره ذهنی و هویت

۳-۷- تحلیل تبیینی

مطابق فرضیه تأثیر کیفیت معماری بر هویت مثبت است، براساس داده‌های ارائه شده در جدول ۳، ارتباط مستقیم کیفیت معماری بر ابعاد هویت قابل تحلیل است.

جدول ۳- رگرسیون کیفیت بر هویت

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	.Sig
B		Std. Error	Beta			
1	(Constant)	۲.۱	۶۶۴.		۱.۹۹۱	۰۵۲.
	کیفیت معماری	۸۵.	۱۲۱.	۷۰۵.	۷.۱۷۷	۰۰۰.

a. Dependent Variable:هویت

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

طبق جدول رگرسیون کیفیت بر هویت، تابع این رابطه به صورت تصویر ۵ است.

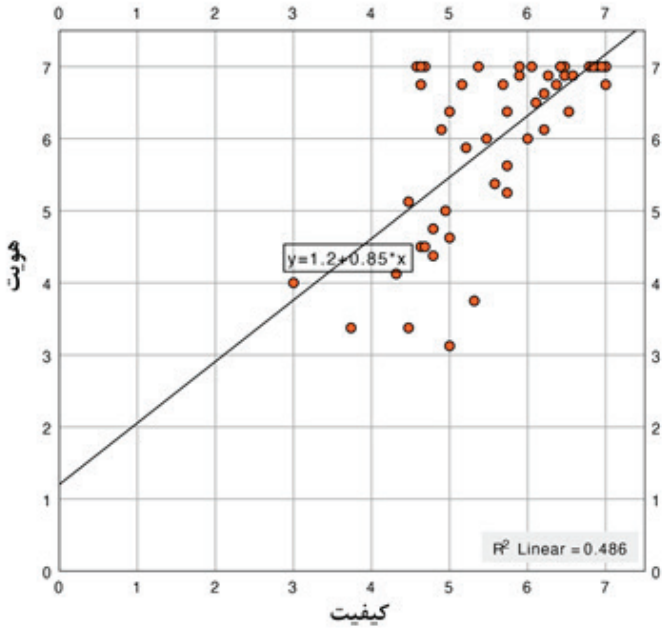

تصویر ۵- تابع تأثیر کیفیت بر هویت

مطابق Constant، دروازه قرآن دارای ابعاد هویت فردی، اجتماعی و ملی به علت کیفیت معماری است اما مطابق تصویر ۶ از نظر پاسخ‌دهندگان کیفیت معماری دروازه قرآن هویت اجتماعی و فردی بالاتری نسبت به هویت ملی ایجاد کرده است؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد که دروازه قرآن بیش از آن که به علت کیفیت معماری بنایی ملی باشد، ویژگی‌های کیفی معماری آن باعث شده که هویت فردی و اجتماعی آن زیاد باشد؛ بنابراین رابطه علیت بین کیفیت و هویت مثبت است و رابطه علت و معلول بین کیفیت و ابعاد مختلف هویت برقرار است.

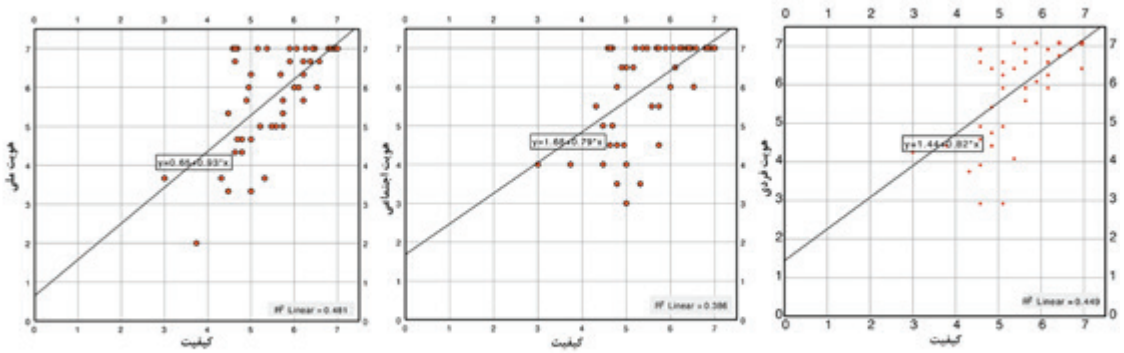

تصویر ۶- توابع تأثیر کیفیت بر ابعاد مختلف هویت

تأثیر کارکرد معماری بر هویت، براساس رگرسیون خطی کارکرد و ابعاد مختلف هویت (تصویر ۷)، قابل تحلیل است. میزان ارتباط کارکرد با بعد هویت فردی ۰/۷، میزان ارتباط کارکرد با بعد هویت اجتماعی ۰/۸، میزان ارتباط کارکرد یا بعد هویت ملّی ۰/۹۱ است و کارکرد تأثیر زیادی بر هویت اجتماعی گذاشته است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

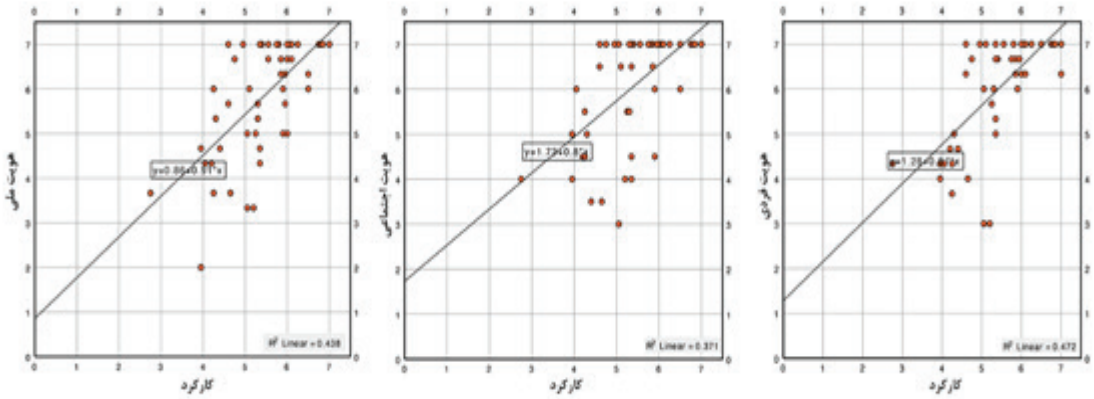

تصویر ۷- توابع تأثیر کارکرد بر ابعاد مختلف هویت

براساس تصویر ۸، میزان ارتباط بافتار با بعد هویت فردی ۰/۶۰، میزان ارتباط بافتار با بعد هویت اجتماعی ۰/۵۵، میزان ارتباط بافتار یا بعد هویت ملّی ۰/۷۱ است.

مطابق رگرسیون بافتار و قلمروهای هویت رابطه علیت بافتار و قلمروهای مختلف مستقیم است. با توجه به مقدار عرض از مبدأ نمودارها، در نمونه مورد مطالعه بافتار تأثیر زیادتری نسبت به سایر ابعاد معماری بر هویت‌مندی ورودی دروازه قرآن داشته است.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

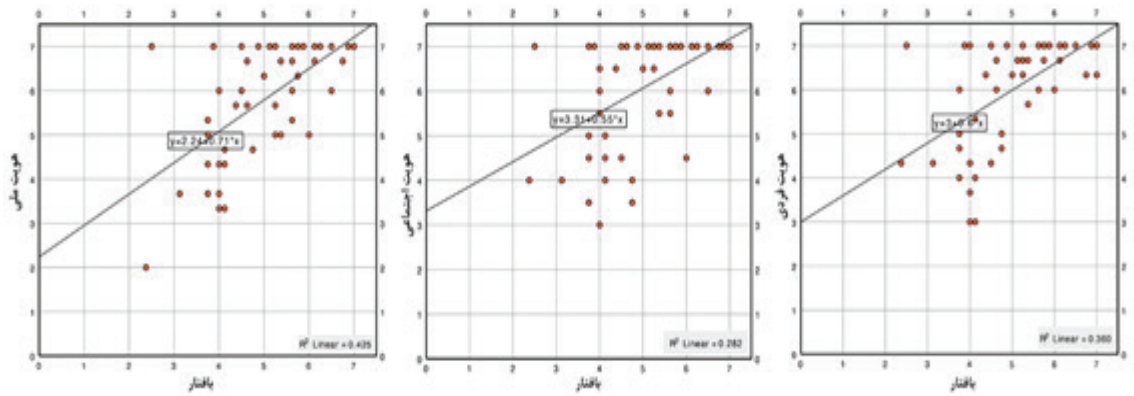

تصویر ۸- توابع تأثیر بافتار بر ابعاد مختلف هویت

مطابق فرضیه بین ابعاد معماری و هویت رابطه علیت برقرار است. با توجه به مقایسه نتایج رابطه متغیرهای معماری و هویت، بخش زیادی از هویت دروازه قرآن به علت بافتار (شکل زمینه، ارتباط با همجواری‌ها و نحوه استقرار) است. در واقع منظره دروازه قرآن تأثیر زیادی بر هویت‌مندی آن گذاشته است.

به‌طور کلی ابعاد معماری (کیفیت، کارکرد و بافتار)، تأثیر مستقیم و مثبت بر هویت‌مندی ورودی شهری دارند. در نمونه موردی دروازه قرآن بخشی از هویت‌مندی به علت طراحی مناسب مؤلفه‌های معماری است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

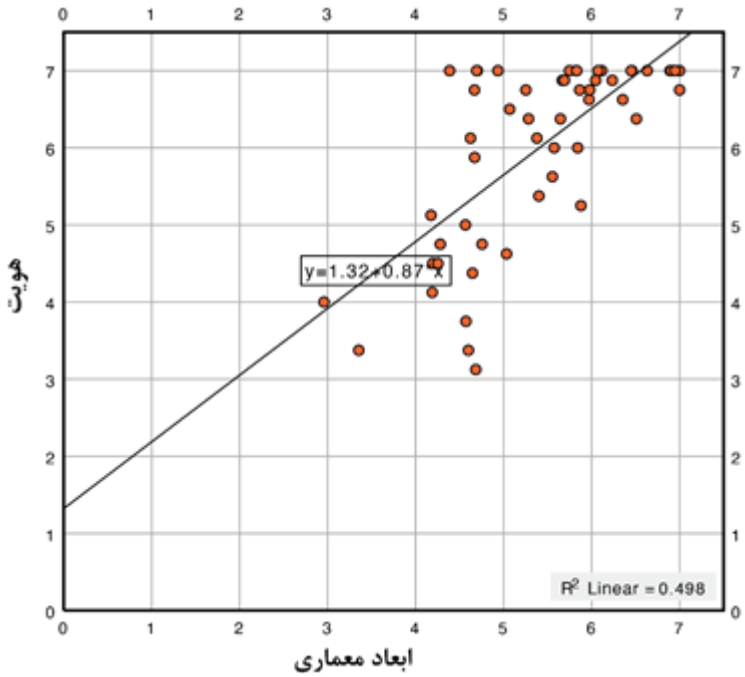

تصویر ۹- تابع تأثیر ابعاد معماری بر هویت

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

مطابق فرضیه تأثیر طرحواره ذهنی بر هویت، براساس داده‌های ارائه شده در جدول، بین طرحواره ذهنی هویت رابطه علی قوی برقرار است.

جدول ۴-رگرسیون طرحواره ذهنی بر هویت

Model B		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	.Sig
		Std. Error	Beta			
1	(Constant)	۴۱۴.	۶۱۲.		۶۷۶.	۵۰۲.
	طرحواره ذهنی	۹۸۱.	۱۰۵.	۷۸۷.	۹.۳۰۱	۰۰۰.

a. Dependent Variable:هویت

طبق رگرسیون خطی طرحواره ذهنی بر هویت، تابع این رابطه به صورت زیر است:

هویت =۰/۹۸ (طرحواره ذهنی) + ۰.۴۱

تابع ۰,۴۱+ (طرحواره ذهنی) ۰/۹۸= هویت به تأثیر مستقیم طرحواره ذهنی بر هویت شهری اشاره می‌کند، شیب زیاد این تابع نشان می‌دهد که تأثیر طرحواره ذهنی بر هویت بسیار بیش‌تر از تأثیر متغیرهای معماری بر هویت‌مندی ورودی شهری است با این وجود در نمونه مورد مطالعه دروازه قرآن، هویت‌مندی این ورودی به علت متغیرهای معماری آن به خصوص متغیر بافتار و کارکرد است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

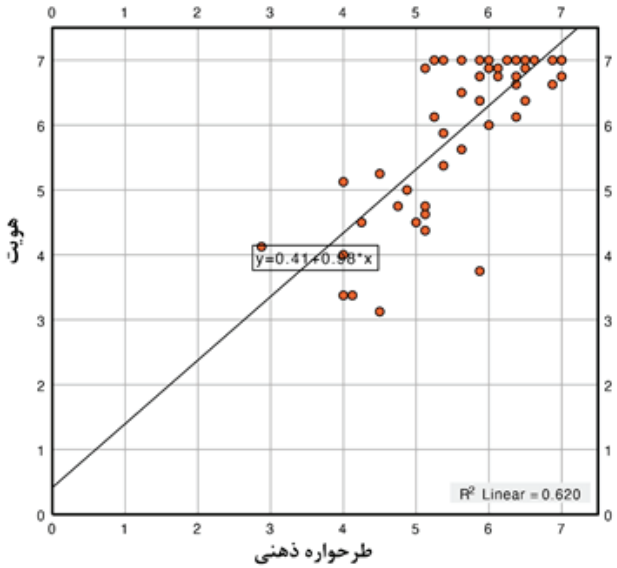

تصویر ۱۰- تابع تأثیر طرحواره ذهنی بر هویت

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

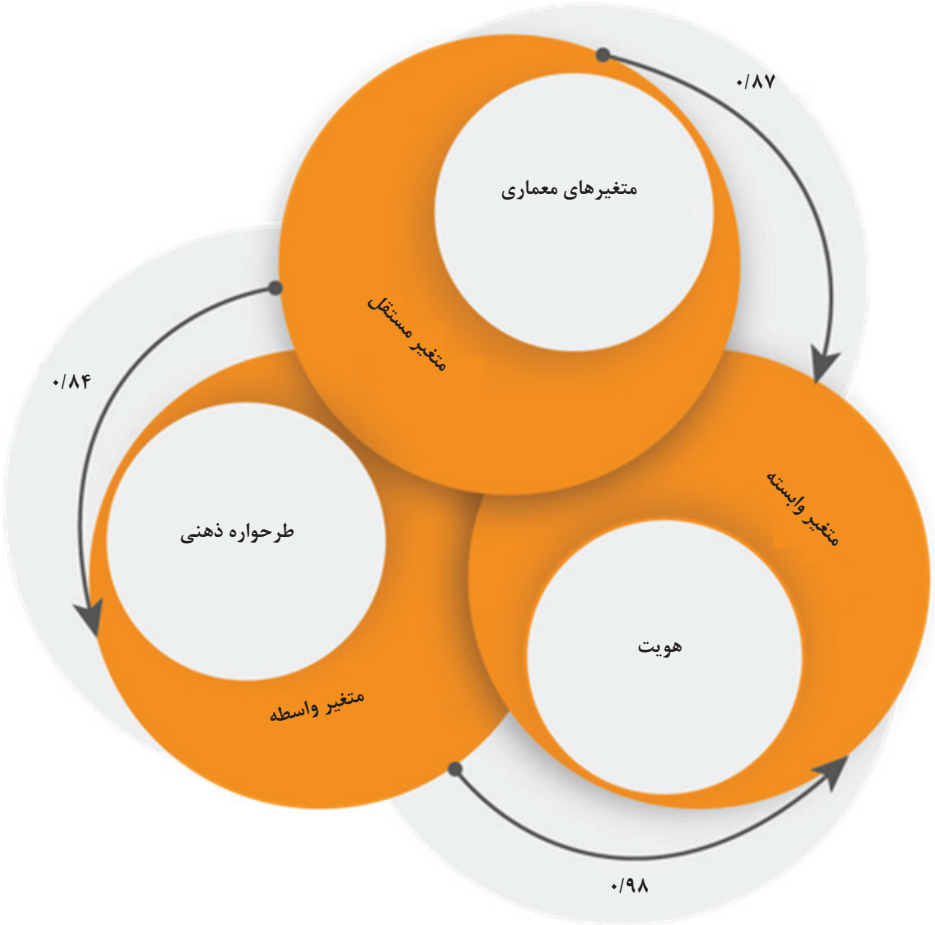

تصویر ۱۱- آزمون مدل نظری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

۸- آزمون مدل نظری

برای سنجش پایایی گویه‌های مختلف در پژوهشی با مقیاس لیکرت از ضریب آلفای کرونباخ استفاده می‌شود. مقدار ضریب پرسشنامه این پژوهش برابر با ۰/۹۴۸ است که با توجه به $\alpha>۰/۹$ ضریب، پرسشنامه از پایایی لازم برخوردار است.

مدل نظری پژوهش شامل مجموعه‌ای از مفاهیم و متغیرهای پژوهش است که ارتباط علّی را نشان می‌دهد. تأثیر مستقیم شروط علّی بر معلول همان ضریب بتا است. این ضریب میزان تأثیر این ارتباط را نشان می‌دهد. مدل نظری این پژوهش به صورت تصویر ۸ آزمون شده است. داده‌های مدل بیانگر این است که تمامی متغیرهای شروط علّی به میزان قابل‌توجهی با هویت دروازه شهری (دروازه قرآن) رابطه دارند و این رابطه معنی‌دار است. این تأثیر به صورت مستقیم است و با افزایش میزان هرکدام از این متغیرها، مقدار معلول افزایش می‌یابد.

به‌طور کلی متغیرهای حوزه معماری شامل: کیفیت، کارکرد و بافتار بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و رابطه مستقیم با افزایش هویت شهری دارند. این امر نشان‌دهنده این است که عواملی همچون منظره اطراف ورودی بر فرم، اجزا و مقیاس ورودی شهری تأثیرگذار است و منجر به کارکرد بصری، معنایی، حرکتی و ارتباطی می‌شود. این عوامل منجر به هویت‌مندی ورودی در ذهن رهگذران و ساکنان شهر می‌شود.

۹- نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی تأثیر متغیرهای معماری بر هویت‌مندی ورودی‌های شهری، با تمرکز بر دروازه قرآن شیراز پرداخته است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که کیفیت معماری ورودی‌های شهری نقشی اساسی در تقویت هویت شهری ایفا می‌کند. دروازه قرآن به‌عنوان نماد ورودی شیراز، توانسته است حس تعلق و آشنایی شهروندان را برانگیزد و تصویری هویت‌مند از شیراز در ذهن آن‌ها ایجاد کند.

کیفیت معماری دروازه قرآن تأثیر مستقیم و مثبت بر هویت فردی و اجتماعی دارد. این کیفیت بیش از آن که بیانگر هویت ملی باشد، نمادی از شهر شیراز است و باعث تقویت حس تعلق به شهر برای ساکنان می‌شود. کارکرد معماری در ایجاد هویت شهری نقش برجسته‌ای ایفا می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهند که ورودی دروازه قرآن توانسته است با فراهم آوردن قلمروهای بصری، حرکتی و معنایی، تصویری قوی از شهر شیراز در ذهن مخاطبان ایجاد کند. این ورودی به واسطه کارکردهای مختلف خود، علاوه بر هویت اجتماعی، تأثیر مستقیمی بر افزایش هویت ملی نیز داشته است. از دیگر ویژگی‌های مهم ورودی دروازه قرآن، ارتباط آن با بافت و منظره اطراف است. بافتار و نحوه استقرار دروازه قرآن، به‌ویژه همجواری‌های اطراف آن، تأثیر زیادی بر هویت اجتماعی ورودی داشته و موجب ایجاد خاطرات جمعی برای ساکنان و مسافران شده است. این تأثیر، بیش از آنکه به خود فرم بنا مربوط باشد، به رابطه ورودی با محیط اطراف آن و منظر شهری برمی‌گردد. فرم، مقیاس و نحوه استقرار دروازه قرآن، به‌ویژه در منظر ذهنی شهروندان، باعث شده است تا این ورودی به‌عنوان نمادی از شیراز در ذهن آن‌ها حک شود و درک و یادآوری آن آسان‌تر گردد؛ بنابراین جهت هویت‌مندی ورودی‌های شهری می‌توان موارد زیر را در طراحی نظر گرفت:

- کیفیت معماری ورودی، به‌ویژه کیفیت فرمی و مقیاس انسانی، تأثیر مستقیمی بر هویت فردی و اجتماعی ورودی شهری دارد.
- کارکرد بصری و حرکتی ورودی‌های شهری موجب تقویت هویت اجتماعی و ملی می‌شود.
- بافتار و همجواری‌های ورودی تأثیر مهمی در ثبت خاطرات جمعی و ایجاد حس تعلق به شهر دارند.
- طرح‌واره ذهنی افراد از ورودی و شهر، بیش از سایر عوامل بر هویت‌مندی ورودی تأثیرگذار است.

۱۰- منابع

۱) ابلقی، علیرضا و پورجعفری امیرحسین، (۱۳۸۵)، مبادی ورودی شهرها تدوین اصول و معیارهای ساماندهی برای بازیابی یک فضای شهری فراموش شده، فصلنامه آبادی، ویژه‌نامه سیما و منظر شهری، دوره ۱۶، شماره ۵۳، صص ۷۵-۶۶.

۲) باقری، یوسف، منصوری، امیر (۱۳۹۶)، ورودی شهر، به‌مثابه عنصری جهت ایجاد هویت مستقل برای منظر شهری، ماهنامه باغ نظر، دوره ۱۵، شماره ۶۰، صص ۵-۱۴.

۳) بحرینی، حسین و علی طالب بابلی، ناهید، (۱۳۸۱)، تدوین اصول و ضوابط طراحی محیطی ورودی شهر، مجله محیط‌شناسی، شماره ۳۰ (۱)، صص ۱۳-۳۶.

۴) براتی، ناصر، نجفی تروجنی، سیده نسیم، (۱۳۹۵)، ارزیابی نماد ورودی شهرها بر مبنای مؤلفه‌های کالبدی طراحی- مطالعه موردی: نماد ورودی، شرقی شهر قزوین، شماره ۱۹، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات شهری، صص ۸۱-۹۱.

۵) بزی، خدارحم، خمر، غلامعلی، کیانی، اکبر، میرشکاری، محمدعلی و گلچین، پیمان، (۱۳۹۲)، ارزیابی ترجیحات گروه‌های متفاوت سنی از مناظر بصری پارک ملت زاهدان، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، دوره ۳، شماره ۹، صص ۴۹-۶۸.

۶) بهزادفر، مصطفی، (۱۳۸۷)، هویت شهر (نگاهی به هویت شهر تهران)، مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران، موسسه نشر شهر، چاپ دوم، تهران.

۷) پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۵)، راهنمایی طراحی فضاهای شهری در

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، طرح و نشر پیام سیما.
۸) پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۸۶)، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی ۱: از آرمان تا کیفیت، چاپ اول، انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید، تهران.
۹) پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۸۶)، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی ۲: از کمیت تا کیفیت، چاپ اول، انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید، تهران.
۱۰) پوراحمد، احمد و شماعی، علی، (۱۳۹۰)، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، تهران.
۱۱) ترابی، زهره و یلدا، سیما، (۱۳۹۳)، طراحی ورودی شهر با رویکرد هویت بخشی به فضای شهری مطالعه موردی: ورودی شرقی شهر زنجان، مدیریت شهری، دوره ۱۳، شماره ۳۶ . صص ۸۳-۱۰۳.
۱۲) چینگ، فرانسیس دی کی (۱۳۷۰)، معماری، فرم، فضا و نظم، ترجمه زهرا قره گوزلو، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۳) حبیب، فرح، (۱۳۸۵)، کندوکاوی در معنای شکل شهر، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۲۵، صص ۵-۱۴.
۱۴) خادمی، مسعود و رفیعی جوزم، رضا، (۱۳۸۸)، بررسی مؤلفه‌های کیفیت محیط در فضای ورودی شهرها، فصلنامه آبادی، شماره ۶۱-۶۲، صص ۸۴-۸۹.
۱۵) راپاپورت، آموس، (۱۳۹۱)، فرهنگ، معماری و طراحی، مترجم: ماریا برزگر و مجید یوسف‌نیا پاشا، انتشارات شلفین، ساری.
۱۶) زوی، برونو، (۱۳۸۸)، چگونه به معماری بنگریم؟، مترجم: فریده گرمان، انتشارات شهیدی، تهران.
۱۷) سامه، رضا، (۱۳۹۷)، تأملی بر مفهوم کیفیت در معماری، دو فصلنامه اندیشه معماری، سال دوم، شماره ۳.
۱۸) سلطان‌زاده، حسین، (۱۳۷۲)، فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، چاپ دوم، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی تهران، تهران.
۱۹) شعله، مهسا، (۱۳۸۵)، دروازه‌های قدیم در خاطره جمعی شهر معاصر ریشه‌یابی رشته‌های خاطره‌ای، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۷، صص ۱۷-۲۲.
۲۰) ضرابی، اصغر، علی‌زاده، جابر، رنجبرنیا، بهزاد، کاملی‌فر، محمدجواد، احمدیان، مهدی، (۱۳۹۴)، ارزیابی سطح رضایت شهروندان از کیفیت محیط شهری (نمونه موردی: مناطق ده‌گانه کلانشهر تبریز)، نشریه علمی- پژوهشی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، سال ۱۷، شماره ۴۵، صص ۱۶۳-۱۸۱.
۲۱) فیلاکوف، یانکل، (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی شهری، مترجم: عبدالحسین نیک گهر، نشر آگه، مشهد.
۲۲) قاسمی اصفهانی، مروارید، (۱۳۸۵)، بررسی حس مکان در شهرهای جدید، مجموعه مقالات هویت شهرهای جدید، همایش بین‌المللی شهرهای جدید، اردیبهشت ۱۳۸۴، انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید، تهران.
۲۳) قریب، فریدون، (۱۳۸۲)، ضوابط ساماندهی و معیارهای طراحی شهری برای مبادی ورودی شهرها، نشریه‌ی هنرهای زیبا، شماره ۱۵، صص ۲۸-۴۱.
۲۴) قوام پور، انسیه، (۱۳۸۴)، مجموعه ورودی تهران از سمت آزادراه تهران - شمال، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران
۲۵) کالن، گوردون، (۱۳۷۷)، گزیده منظر شهری، مترجم: منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۲۶) کربلایی نوری، رضا، (۱۳۸۵)، هویت، شهر، خاطره، مجموعه مقالات هویت شهرهای جدید، همایش بین‌المللی شهرهای جدید، اردیبهشت ۱۳۸۴، انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید، تهران.
۲۷) الکساندر، کریستوفر، (۱۳۸۶)، معماری و راز جاودانگی- راه بی‌زمان ساختن، مترجم: مهرداد قیومی بیدهندی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۲۸) گلکار، کوروش، (۱۳۸۷)، محیط بصری شهر- سیر تحول از رویکرد تزیینی تا رویکرد پایدار، مجله علوم محیطی، سال شش، شماره ۲.
۲۹) گوهری، انوشه، ایرنی بهبهانی، هما و صالحی، اسماعیل، (۱۳۹۵)، روش‌شناختی ادراک منظر شهری در ارتباط با ذهنیات و خاطرات جمعی، مطالعه موردی محله تجریش، مجله محیط‌شناسی، دوره ۴۲، شماره ۱، صص ۱۹۵-۲۱۰.
۳۰) گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۹)، جامعه‌شناسی، مترجم: حسن چاوشیان، نشر نی، چاپ پنجم، تهران.
۳۱) لینچ، کوین، (۱۳۹۲)، سیمای شهر، مترجم: منوچهر مزینی، چاپ یازدهم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۳۲) ماستیانی، مهدی، شیخی، محدثه، دانشپور، عبدالهادی، (۱۳۹۷)، بررسی تطبیقی الزامات ساماندهی کالبدی- فضایی مبادی ورودی شهرها از دیدگاه گروه استفاده‌کننده با مدل مکان پایدار (جنوب شرق تهران)، معماری و شهرسازی آرمانشهر، شماره ۲۳.
۳۳) نصر، طاهره و ماجدی، حمید، (۱۳۹۲)، نگاهی به مقوله هویت در شهرسازی، آرمانشهر، شماره ۱۱، صص ۲۶۹-۲۷۷.
۳۴) نقره‌کار، عبدالحمید، (۱۳۸۱)، هویت و بحران آن در اندیشه معماری و شهرسازی معاصر، مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۳۵) نوربرگ شولتز، کریستیان، (۱۳۸۲)، معماری: معنا و مکان، مترجم: ویدا نوروز برازجانی، انتشارات جان جهان، تهران.

36) Billings, K. (1993) Quality in Design, University of Sydney.
37) Dixon, K., and Wolf, L.K., 2007, Benefits and Risks of Urban Roadside Landscape: Finding a Livable, Balanced Response, 3rd Urban Street Symposium Conferences, June 24-27, Seattle, Washington, PP. 1-17.
38) Hermes, J., Albert, C., & von Haaren, C. (2018). Assessing the aesthetic quality of landscapes in Germany. Ecosystem services, 31, pp 296-307.
39) Hilal, M., Joly, D., Roy, D., & Vuidel, G. (2018). Visual structure of landscapes seen from built environment. Urban Forestry & Urban Greening, 32, pp 71-80.
40) Hu, S., Yue, H., & Zhou, Z. (2019). Preferences for urban stream landscapes: Opportunities to promote unmanaged riparian vegetation. Urban Forestry & Urban Greening, 38, pp 114-123.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۵ . تابستان ۱۴۰۳
Urban managment
No.75 Summer 2024

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]

41) Joye, Y. (2007). Architectural lessons from environmental psychology: The case of biophilic architecture. Review of general psychology, 11(4), pp 305-328.
42) Kim Lee, (2015), 2015-2025 City of Franklin Comprehensive PLAN, Department Community Development Prepared for City of Franklin Virginia, Growtb, Community, Spirit.
43) Lynch, K. (1960). The image of the city. Mass Cambridge Massachusetts: MIT press.
44) Proshansky, H. M. (1978). The City and Self-Identity. Environment and Behavior, 11(2), pp 147-169.
45) Rossi, A. (1982), Architecture of the City, Cambridge Mass: MIT Press.
46) Smith, Peter (1977) "the syntax of cities", Hutchinson, London.
47) T. White Edward (1999). Path, portal, place: appreciating public space in urban envirnoments, Architectural Media Limited.
48) Zhou, T., Koomen, E., & van Leeuwen, E. S. (2018). Residents' preferences for cultural services of the landscape along the urban–rural gradient. Urban forestry & urban greening, 29, pp 131-141.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-08]